

*Олена Валеріївна СКОТНА,
аспірант Київського національного
університету ім.Тараса Шевченка*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ

На етапі сучасних перетворень актуальним є вивчення стилів життя молоді, оскільки молодь це є найбільш творчо-продуктивна частина суспільства, а стиль життя молоді – це творчий вибір життєвого шляху з метою реалізації насамперед внутрішнього потенціалу, здібностей. Звісно, стиль життя молодих людей є для них способом самопізнання і самовираження, а також видом та формою соціального відображення дійсності.

З одного боку, стиль життя створює окремих індивід на основі свого унікального світосприймання, із реалізацією в ньому особливостей свого характеру, психіки, складу розуму та ін. З іншого боку, для формування індивідуального стилю життя необхідні певні умови, колективний початок у вигляді групових цінностей, норм, орієнтацій, стереотипів. Ї дослідження та оцінка цих умов є досить актуальною та важливою задачею для спеціалістів різних галузей наукового пізнання.

Період від дитинства до юності в житті людини, можливо, найкоротший в астрономічному часі, але за цей час підліток проходить великий шлях у своєму розвитку. Через внутрішній конфлікт з самим собою та з іншими, через зовнішні вибухи та сходження він зможе придбати відчуття особистості. Однак, суспільство, яке він відкриває для себе, жорстко ініціює його.

Юність – період, коли підліток починає по-новому оцінювати своє місце і роль ставлення в сім'ї. Намагання знайти себе як особистість породжує потребу відчуження від всіх тих, хто звично, з року в рік мав на нього вплив, в першу чергу, це стосується сім'ї. Первинна форма механізму відчуження є початком активного пошуку підлітком власної унікальності, сутності свого "Я".

У сучасному інформаційному суспільстві потяг підлітка до статусу дорослого – мрія малоздійсненна, тому він в юності отримує не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Юнак психологічно попадає в залежність від предметного світу як цінності людського буття. Живучи в предметному світі з моменту появи на світ, змалку освоюючи його за функціональним призначенням і естетичною значущістю, підліток починає фетишувати цей світ. Завдяки тому, що він входить в підліткові угруповання, які виявляють себе через властиві часові і віку знакові системи, до складу яких попадають і визначені речі, підліток перетворюється у споживача: споживання стає змістом його життя.

Прагнення усвідомити і розвинути свою унікальність, народження відчуття особистості вимагає від підлітка відокремлення від сімейного “МИ”, що досі підтримувало в ньому відчуття захищеності традиціями і емоційною спрямованістю на нього.

Однак реально бути на одинці зі своїм “Я” підліток ще не може. Він ще не здатен глибоко і об’єктивно оцінити самого себе; він не здатен сам на сам постати перед світом людей як унікальна особистість, якою він намагається бути. Його розгублене “Я” прагне розчинитися в “МИ”. На цей раз “МИ” – це група.

Без сумніву, соціальна ситуація життя підлітка в багатьох аспектах визначає його становлення як особистості. Конкретний час, і це аксіома, визначає орієнтації сензитивного для цього підлітка – “каковы веки, таковы и человеки”. Однак час “сьогодні” в дійсності несе в собі пласти культури попередніх поколінь, разом з тим вбирає в себе утопії і антиутопії, що створюються людством, котре дивиться в майбутнє. Все це формує загальний фон соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості юнаків [2, 351-360].

І на що ж дивиться сучасний підліток очима, сповненими негативізму?

На економічну та політичну нестабільність, ріст соціального напруження, падіння рівня життя, інфляцію, кидання в крайнощі, руйнування старих устроїв і болісне утвердження нових.

Ведуча тенденція останніх років в українському суспільстві характеризується пробудженням національної гордості, і носить вона конфліктний характер, тому що провокує серйозне оновлення

політичних структур, обумовлене принципово новою ідеологією і іншими ціннісними орієнтаціями.

Однією з характерних ознак перехідного періоду є тенденція до громадянської злагоди, формування гуманістичних стосунків між людьми різних переконань та поглядів, а інша – невміння, або небажання різних категорій суспільства знайти те головне, що їх об'єднує та згуртовує. Переоцінка власних сил створює міфи про виняткову історичну місію, постійне згадування кривди з боку інших народів – ці постановки, що формують стереотип поведінки, за певних обставин можуть привести, в одному випадку, до націоналістичного світобачення, а в іншому – до відходження від націоналістичних тенденцій. Приналежність до тієї чи іншої культури призводить шляхом соціалізації до нормативних моделей мислення, емоцій та поведінки. Усвідомлюємо ми чи ні, але культурне середовище створює в нас образ себе, формує ставлення до інших людей, потреби та засоби задоволення їх, а також цілі, до яких ми прагнемо. Соціальне визначення того, ким ми є, – наша раса, національність, релігія, стать – домислюється за рахунок визначення того, ким ми не є. Необхідність дослідження образів, що формуються у молодого покоління, не викликає сумніву, оскільки названі форми відображення виконують функцію регулятора в міжособистісних стосунках і поведінці.

Своечасна перебудова психіки до змін в житті пов'язана, принаймі, з двома обставинами: однією, що не залежить від особистості, а іншою – що залежить. Перша обставина – це швидкість змін в тому суспільстві, в якому людина живе. Чим повільніший розвиток подій, тим імовірніше, що людина з меншим напруженням буде до нього пристосовуватись. Нам випав час не поступових, а швидких і радикальних змін. Друга обставина – пластичність нашої психіки і її здатність змінювати життєві орієнтири та критерії. Тут багато що залежить від розвитку, виховання та ортодоксальності норм соціального оточення. Тим не менше, не слід забувати, що найкраще і достовірніше – те, що сформувалось на фоні молодості. З кожним роком технічні перебудови стають все більш енергомісткими.

Особистісний ріст пов'язаний з усвідомленням власної індивідуальності, але йому протистоїть відчуття власної своєрідності,

що здатне підсилювати почуття самотності, страх нерозуміння, що породжує глибинну тривожність. Зазначене протиріччя, поряд з іншими, змушує вдатися до психологічного захисту. Заховування особистості в панцир стереотипів і психологічний захист призводить до нездатності вирішення задач, що постають перед нею.

Несумісність між зростаючою тенденцією стандартизації внутрішнього світу і його індивідуалізацією підсилює протиріччя в житті сучасної людини. Стандартизація провокується тим, що включається рольова поведінка і в ній все більше місця займає те, що формально задається ззовні, стереотипізоване.

Свідомість сучасної людини виявляється заблокованою різними ментальними установками, стереотипами сприйняття і поведінки, нав'язаними сім'єю та суспільством. Ці блоки свідомості заважають їй відчувати гармонію зі світом, знайти достатню рівновагу, необхідну для прояву ініціативи.

Зростаючи в певному національному і культурному середовищі, людина стає тенденційною, приймає за норму спілкування всіх людей, звичаї свого народу. Вона ними гордиться і, якщо успішно розвивається, стає патріотом. У випадку життєвої невдачі можуть скластися обставини, коли національне спілкування починає заміщати всі інші способи самореалізації. Тоді людина приходять в табір націоналістів, особливо якщо її штовхають на цей шлях зацікавлені політичні сили. У цій "терапевтичній групі" знімаються і розряджаються деякі форми внутрішнього напруження, але зовнішнє напруження наростає.

Націоналізм зовсім не випадково розквітає в епоху тоталітарних і автократичних режимів. Його психологічна сутність та ж, що і в тоталітаризму, – підкорення особистості надособистісним, розчинення її в колективному тілі маси. І не варто співставляти правдивий чи неправдивий націоналізм. Вони шкідливі однаково – якщо останній консервує існуючі недоліки, то перший просто руйнує державу. І добре, і погане однаково обумовлене конкретним типом соціального устрою. Визначає і конститує націю свідомість націоналіста, озброєння "передовою" національною ідеологією.

Ідеологічна свідомість розглядає себе як суб'єкта влади, що надає їй право розпоряджатися в світі, підкорюючи його категоріям

своєї свідомості. Відмінною рисою національної свідомості є високий рівень політизації. "Національно свідомий" індивід живо відчуває себе суб'єктом національних інтересів, активно цікавиться політикою і орієнтується в ній. У сучасному світі виробництво політичних суджень для більшості людей неможливе поза усвідомленням себе як суб'єкта певної універсальності, якою і є нація. Прагматичні і раціональні рішення повністю відступають перед вагою національних інтересів.

Для національно стурбованої людини перше місце в ієрархії цінностей посідає нація, і в ім'я незалежної держави вона здатна на будь-які жертви. Куди гірше те, що вона вважає ці жертви завчасно виправданими і впевнена, що всі, у кого в паспорті стоїть (чи стояла) та ж відмітка в графі національність, також погоджується на будь-що задля цього.

Історія знає один спосіб вирішення національних проблем – геноцид і депортацію. Навряд чи хтось зможе назвати мир в Боснії чи Косово, що тримається тільки загрозою натовських бомбардувань, вирішенням національного питання?

Форми національної державності багатьох народів будуються на наших очах завдяки боротьбі за самостійність рішення.

Тим самим тільки зараз закінчується процес утвердження цілісної системи національних держав в Європі. Кожен народ буде представлений своїм особливим державним устроєм.

Наведемо приклад, який має місце в нашому сьогодні – референдум про незалежність України не виявив ніякої волі українського народу, крім бажання жити краще [1, 205-206].

Роздумуючи про національний менталітет традицій, позиціонуємо в суспільній свідомості всі минулі кривди і образи, надихаємо людей на усунення несправедливості. Вирішувати можна політичні проблеми. Національні проблеми не вирішувані за визначенням.

Конструктивний підхід дає позитивні результати, по-новому висвітлюючи феномен етнічного. Як пишуть Є.Надточій і С.Зимовец, "етнічна спільність є лише окремих, хоча і специфічний випадок соціокультурного зв'язку. Неможливо говорити про етногенез, обходячи той шлях соціальності, якому належить даний етнос, і завдяки якому він реалізує свої уявлення про способи і форми

етнічної консолідації, а також, власне, всередині якого формується сам образ, етнічне імаго, з яким ідентифікує себе індивід.

Звідси безпосередньо постає дефініція етносу не в якості субстанціонального утворення, історично складеного на певній території, а за перевагою в якості функціонального способу інформації традиційного типу стійкої спільноти, типу групового зв'язку з гетерогенними факторами в своїй основі (мова, звичаї, психологічний склад, способи господарювання та ін.) зведеними в ціле символічною мотивацією єдності (рід та територія). І спробувавши обійтись без діалектичних переходів із кількості в якість, оскільки само собою, є зрозумілим, що засоби трансляції традицій історично мінливі – з певного моменту трансляція проблематизується – індивід не знає, що власне поєднує його з тілом групи, які елементи колективного менталітету підлягають відтворенню, а які ні. Індивід випадає з системи патріархальних зв'язків, що дарують йому ідентичність (як члену цієї групи) та захист перед лицем домагання влади. Але тут індивіду зразу ж пропонується зовсім нова система ідентичності.

“Етнічне – це не відмінні культурні чи субкультурні мітки, стигмати, якими маркуються індивіди як приналежні до даної спільноти, і які, в свою чергу, присвоюються індивідами як суб'єктивними носіями цієї єдності. Без сумніву, ця процедура не носить характеру “генетичної спадковості”, а кожен раз починається “з нуля”, з найрадикальніших соціальних форм за допомогою особливого соціокультурного механізму, особливої машини узагальнюючого запису” [3, 204].

Наведемо ще один приклад: за підсумками українського референдуму 1-го грудня 1991 року “російські люди” в більшості висловились за незалежність України. Проголосував “за” і “місто російської слави” Севастополь, але найкраще це було видно по західноукраїнських показниках – за незалежність проголосували 75-80% росіян [1, 205-206].

Життя в стабільному суспільстві скеровує людину до планування свого життя, занурює її в причинно-наслідкову павутину, в світ проекту, націленого на майбутнє. Існування в нестабільному, навпаки, повертає в минуле, змушує бачити в усьому задіяному наслідок першопочаткової катастрофи. В цьому плані, з орієнтацією свідомості

на пошук ворогів, боротися не має сенсу, – зі стабілізацією людини охоплює життєва рутина, і вона, впевнена в особистому благополуччі, прагне примножити власні досягнення, не обтяжується минулим. Засіб боротьби з ксенофобією і націоналізмом *один* – зміцнення економічної сили держави, підвищення рівня життя громадян.

У підлітковому віці спілкування з батьками та іншими дорослими починає формуватися під впливом виникаючого почуття дорослості. Підлітки активно відстоюють права на самостійність, яка відповідає в їх розумінні статусу дорослого. Вони хворобливо реагують на реальні чи вигадані ущемлення їх прав. Не зважаючи на зовнішню протидію, що проявляється стосовно дорослих, підліток відчуває потребу в підтримці. Доросла людина може значною мірою полегшити йому пошук свого місця в системі нових, утворених взаємодій, допомогти оцінити можливості та здібності, краще пізнати себе.

Характерним для підлітка є імітація поведінки. Найчастіше імітується поведінка значимої дорослої людини, що досягнула успіху, причому в першу чергу звертається увага на зовнішній бік. При недостатній критичності і несамостійності в судженнях такий зразок для наслідування має негативний вплив на поведінку підлітка. В ряді випадків позиції дорослих щодо підлітка не сприятливі для його розвитку. Так, авторитарна позиція дорослих може стати умовою, що викривляє його психічний і соціальний розвиток.

Що ж, з наведених класичних прикладів психічного розвитку підлітків вимальовується яскравими літерами потреба в підтримці та розвитку їх індивідуальності з боку дорослих. Можливо, декому варто було б замислитись над тим, на що націлює молоде покоління ідеологія винятковості.

У процесі росту особистості колективний момент змінює свою природу – відбувається прогресивна інтеграція колективного безсвідомого в його психіку. Виникають складні відносини між різними системами психічного захисту. Переважання колективного над індивідуальним в людині призводить до витіснення індивідуального в безсвідоме, де воно перетворюється в деструктивне, архаїчне, і відкриває дорогу до деградації. Ця деградація проявляється в підсиленні різних способів масового впливу: в неконтрольованому використанні чужих свідчень та *висловів*, безкінченій гонитві за модою, що

підігрується страхом відрізнятись від середньостатистичного члена референтної групи.

Абсурдні надії на те, що націоналізм, як люблять висловлюватись на українському телебаченні, – це шлях до прогресу. Прогрес сьогодні – це виробництво знань і нових технологій. Ї як в цьому зможе допомогти національний менталітет – таємниця.

1. Донченко О. Історичні псевдоморфози і проблема українського вибору. // Українські варіанти. – 1999. – № 1-2 (7-8). – С.44-52.

2. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология, развитие, детство, отрочество. Учебник. – М.: Академия, 1998. – 528 с.

3. Сепир Эдвард. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Издательская группа Прогресс, 1993. – С. 203-207.

Олена Скотна. Соціально – психологічні проблеми становлення світогляду сучасної молоді людини. У статті розглядається актуальність дослідження та оцінки умов формування життєвих стилів сучасної молоді. Автор аналізує вплив соціальних стереотипів на розвиток ціннісних орієнтацій юнаків та дівчат, використовуючи результати емпіричного вивчення проблеми. Вагомою детермінантою світогляду сучасної молоді є етнічні стереотипи, що суттєво впливають не лише на сприйняття людини людиною, але й на ціннісний світ суб'єкта сприйняття.

Елена Скотна. Социально-психологические проблемы формирования мировоззрения современного молодого человека. В статье рассматривается актуальность исследования и оценки условий формирования жизненных стилей современной молодежи. Весомой детерминантой мировоззрения современной молодежи являются этнические стереотипы, которые существенно влияют не только на восприятие человека человеком, но и на ценностный мир субъекта восприятия.

Olena Skotna. Social and psychological problems of formation of contemporary young people's outlook. This article examines the actuality of research and the evaluation of conditions of formation of

the youth life style. The consciousness of young people is blocked by various mental images, stereotypes of reception and behaviour, taken from the family and society. The social situation in the life of teenagers in most cases determines the growing of a personality. The necessity to research the image that appears in teenagers is accepted without any doubt because these forms reflect reality, carry out the regulatory function of interpersonal relation and behaviour.